

سایه شمشیر بر سر کاروان

آیا سرایای قبل از بدر تجارت قریش را هدف قرار داده بودند؟

مهدیه پاکروان

مهدیه پاکروان دکترای تاریخ اسلام دارد و مدرس دانشگاه‌های الزهرا و صنعتی شریف است. از او کتاب‌های «پنهان در تاریخ، اعزام‌های دیپلماتیک پیامبر (ص) پیش از بدر» و «استراتژی منجی، جنگ جهانی یا صلح جهانی» و مقالات علمی زیادی با موضوع تاریخ اسلام منتشر شده است.

دیگر از پژوهش‌ها-این رخدادها را بدون تحلیل و تطبیق گزارش‌ها در منابع متقدم‌ها کرده است. بر تاریخ پژوهان پوشیده نیست که یکی از گام‌های آغازین در بررسی حوادث تاریخی تطبیق گزارش در منابع مختلف و بررسی تشابهات و تعارضات آن‌هاست. این مهم نه تنها در این فصل دیده نمی‌شود، بلکه می‌بینیم که در سراسر کتاب نخستین بهار، نویسنده به حداقلی از منابع بسنده کرده است، به علاوه بسیاری از اطلاعات تاریخی بدون ارجاع رها شده‌اند. این نقطه ضعف در این فصل کتاب حائز اهمیت است، زیرا توجه به گزارش‌های مختلف درباره این سرایا نتایج مهمی در بر دارد که نزد خنفر مغفول مانده است. بررسی تطبیقی گزارش‌ها نشان می‌دهد که گزارش ناظر بر کاروان‌های تجاری از قول واقدی (۲۰۷ ق) و وارد منابع شده است. واقدی در میان هفت سریه آغازین بعد از هجرت، هدف سریه حمزه بن عبدالمطلب، سریه سعد بن ابی وقاص، غزوه ابواء (وَدَّان)، غزوه بُواط و غزوه ذوالعشیره را کاروان‌های تجاری قریش دانسته است. پس از او نیز ابن سعد (۲۳۰ ق)، کاتب وی، در طبقات الکبیر و سپس بلاذری (۲۷۹ ق) در انساب الاشراف این دیدگاه را همچنان مطرح کرده‌اند. راویان پیش از وی هیچ‌یک به چنین هدفی اشاره نکرده‌اند. عروه بن زبیر (۹۴ ق)، ابن شهاب زهری (۱۲۴ ق) و موسی بن عقبه (۱۴۱ ق) - که از آن‌ها کتابی باقی نمانده ولی اقوالشان از سایر متون تاریخی قابل استخراج است-

وَصَّاح خنفر در فصل هفتم کتاب خود با عنوان «استراتژی پیامبر در مدینه» به بیان برخی سرایا و غزوات پیش از جنگ بدر پرداخته است.^۱ این رخدادها در ادامه فصل ششم بیان شده است که در آن مسئله هجرت به مدینه و برخی اقدامات آغازین پیامبر در آنجا، همچون ساخت مسجد النبی، پیمان اخوت و تدوین «پیمان مدینه»، طرح شده است.^۲ گزارش‌ها حاکی از آن است که ۸ عملیات تا قبل از بدر رخ داده که منابع تاریخی از آن‌ها با عنوان غزوه و سریه یاد کرده‌اند که عبارت‌اند از: سریه حمزه بن عبدالمطلب، سریه عبیده بن حارث، سریه سعد بن ابی وقاص، غزوه ابواء (وَدَّان)، غزوه بُواط، غزوه سفوان (بدراولی)، غزوه ذوالعشیره، سریه نخله. خنفر در ده صفحه گزارش‌وار به این حوادث اشاره کرده است. وی در آغاز به اهمیت شهر مکه اشاره می‌کند و اینکه بدون چیره شدن بر مکه اسلام نمی‌توانست به سرانجام خود برسد؛ بدین جهت هدف پیامبر و ادراک کردن قریش مکه به اسلام آوردن یا تسلیم شدن بود. پیامبر می‌دانست که قریش به دورکن عمده توجه دارد: تجارت و خانه خدا؛ لذا در گام اول تجارت قریش را هدف قرار داد. نویسنده بر آن است که هدف ۸ سریه آغازین، پیام یکسانی برای قریش بود که بدانند مدینه قدرت یافته و اینک به بازیگری شاخص در صحنه بدل شده است. در بیان گزارش‌های این رخدادها به این کتاب نقد‌های مختلفی وارد است:

۱. نویسنده در ارائه این سرایا-مانند بسیاری